

DZANASTO

eli LYHYT JOHDATUS

Marcel Dzaman

KUVAMAAILMAAN

Marcel Dzaman (s. 1974) teokset ovat kiehtovia ja yksityiskohtien runsaus suorastaan pyörryttää. Tietyt aiheet ja kuvat toistuvat teoksesta toiseen. Dzaman kohdalla on ehkä hieman harhaanjohtavaa puhua symboleista, koska niiden merkitykset ovat hänen kuvastossaan muuttuvia. Dzama ei myöskään peittele inspiraationsa lähteitä vaan hän käy vuoropuhelua muiden taiteilijoiden kanssa (monet jo edesmenneitä).

Tämä lyhyt sanasto eli *Dzanasto* – Marcel Dzama pitää sanaleikeistä – voi ehkä auttaa katsojaa pääsemään alkuun tutkimusmatkalle taiteilijan kuvamaailmaan. Se ei pyri millään muotoa olemaan täydellinen, vaan siihen on koottu Sara Hildénin taidemuseon *Tonight We Dance* -näyttelyyn liittyen joitakin keskeisimpiä viittauksia ja avauksia. Marcel Dzama on kertonut pitävänsä kaikenlaisista tulkinnoista, ja erityisesti väärintulkinnoista.

AASI | Marcel Dzama viittaa teoksissaan usein Francisco de Goyan (ks. *Goya*) *Los caprichos* -sarjan (1797–98) teoksiin, joissa monissa esiintyy aaseja. Satujen prinsessat kylpivät aasinmaidossa. Haukkumasanana aasi on merkinnyt tyhmyyttä, uppiniskaisuutta ja laiskuutta. Englannin aasia merkitsevä *ass* tarkoittaa myös takapuolta. Tämä on innoittanut sanaleikkiin (ks. myös *Teksti*) esim. Dzaman teoksessa *Peau d'âne or Skin of the ass* (2014).

AAVE | Dzaman kuvastossa aaveet (ja lumiukot) liittyvät lapsuusajan kotikaupunkiin, Winnipegiin, joka näyttäytyy taiteilijalle autioituvana aavekaupunkina. Yksinäinen haamu kuvasi myös koti-ikävää New Yorkiin muuton jälkeen.

APPROPRIAATIO on Dzaman työskentelymetodi. Hän keskustelee ja lainaa kuva-aiheita taidehistorian kollegoilta. Hänen teoksissaan on runsaasti viittauksia taidehistoriaan, ja monia hänen teoksiaan voi pitää kunnianosoituksina menneiden polvien kollegoille. Tärkeitä taiteilijoita ja keskeisiä taiteellisia innoittajia ovat olleet mm. Francisco de Goya (1746–1828), William Blake (1757–1827), Francis Picabia (1879–1953), Marcel Duchamp (1887–1968), Oskar Schlemmer (1888–1943), Erwin Blumenfeld (1897–1969) ja Joseph Beuys (1921–1986).

ASEET | Dzaman isä oli kiinnostunut keskiaikaisista aseista ja haarniskoista sekä sotahistoriasta. Marcel katseli paljon sotadokumentteja yhdessä isänsä kanssa. Isä myös rakensi itse erilaisia kypäriä ja keräili sota-aiheista esineistöä. Dzaman teoksissa on jousipyssyjä, veitsiä ja kivääreitä (usein AK-47, nk. Kalashnikov). Vuoden 2012 Sandy Hookin kouluammuskelun jälkeen Dzama lopetti joksikin aikaa aseiden kuvaamisen. Aihe palasi vastarinnan symbolina 2017, kun Donald Trump valittiin Yhdysvaltain presidentiksi.

BALETTI | Dzama teki vuonna 2015 puvustuksen ja lavastuksen New York City Ballet'n tuotantoon *The Most Incredible Thing*. Baletti pohjautui Hans Christian Andersenin satuun *Det Utroligste*, 1870 (*Tavattomin* satukirjassa *Andersenin suuri satukirja*, WSOY 1990, suom. Maila Talvio). Projekti on ollut Dzaman tähänastisen uran suurin kokonaistaideteos.

BEUYS | Joseph Beuys oli saksalainen käsitetaiteilija. Dzaman piirustuksissa esiintyy huopaan kääriytynyt hahmo, jonka paimensauva pistää esiin huovan sisältä. Salaperäinen, kasvoton hahmo on laina Beuysin Amerikka-kriittisestä performanssista *I like America and America Likes Me* (1974), jossa taiteilija vietti aikaa suljetussa galleriatilassa villi kojootti (ks. myös *Kujeilija*) seuranaan.

BÄNDI esiintyy toisinaan Dzaman piirustuksissa. Sen voi nähdä vertautuvan Titanicin traagiseen orkesteriin, jonka kerrotaan jatkaneen soittoaan laivan upotessa. Teoksissa *The Bouffons Theme* ja *The dictator blues* balaklava-huppuiset terroristit ovat vaihtaneet konekiväärinsä soitimiin.

Musiikki on Dzamalle tärkeää. Hänen suosikkiartistejaan on muun muassa Bob Dylan (ks. myös *Elokuva*) ja hän pitää Kurt Cobainin sanoituksista. Dzama on suunnitellut levynkansia bändeille (Beck, Museum of Love, They Might be Giants, The Weakerthans). Hän on itsekin soittanut kitaraa erilaisissa kokoonpanoissa. Ed Bennett sävelsi puolestaan Dzaman taiteen innoittamaa musiikkia (*Dzama Stories*, 2010).

DADAISMI | Taidesuuntaus, joka vaikutti ensimmäisen maailmansodan aikoihin kuvataiteessa, kirjallisuudessa, teatterissa ja graafisessa suunnittelussa. Dadaistit vastustivat sodan mielettömyyttä ja raakuutta. Dadalle on tyypillistä ”tahallinen järjettömyys” ja vallitsevien taiteen sääntöjen rikkominen.

DANTE ALIGHIERIN (1265–1321) *Jumalainen näytelmä* ja etenkin sen osio *Helvetti* on ollut tärkeä Dzamalle aina Royal Art Lodge -taiteilijakollektiivin (ks. *Kollektiivi*) ajoista lähtien. William Blaken Dante-kuvitukset ovat hänelle suuri inspiraation lähde ja hän on itsekin tehnyt runoilijan innoittaman teossarjan (*Drawings for Dante*, 2002).

DIORAAMA | Dzama on valmistanut monia erilaisia dioraamoja eli kolmiulotteisia malleja tai asetelmia, sekä suuria installaatioita että pienempiä esineteoksia ja pienoisnäyttämöitä (ks. myös *Näyttämö*). Baletin lavastusta muistuttavat pienet dioraamat (*Here I can breathe my soul into the air*, 2016; *Now Performing The Resist Dance*, 2016; *When pawns become queens*, 2016) ovat Dzaman uudelleentulkintoja Alberto Giacomettin surrealistisesta veistoksesta *The Palace at 4 a.m.* (1932).

DUCHAMP | Marcel Duchamp oli ranskalais-syntyinen taiteilija, joka on vaikuttanut voimakkaasti Marcel Dzamaan. Dzama, joka tunsikin jo lapsena kohtalonyhteyttä nimikaimaansa, on sanonut suhtautuvansa taiteilijaan liki pakkomielteenomaisesti ja lisäävänsä teoksiinsa Duchamp-viittauksen aina kun se on mahdollista.

ELOKUVA | Dzama on ollut kiinnostunut elokuvista lapsesta asti. Harrastus kultivoitui 1990-luvun loppupuolella, kun hän tapasi tulevan vaimonsa taiteilija Shelley Dickin, elokuvaentusiastin ja -tuntijan (ks. myös *Shelley*). Dzaman teoksissa voikin nähdä vaikutteita klassikkoelokuvista. Esimerkiksi tanssiaiheissa on viitteitä elokuvaan *Punaiset kengät* (*The Red Shoes*, ohj. Michael Powell, 1948). Ensimmäinen voimakas elokuvaelämys oli lapsena nähty *Excalibur – sankarin miekka* (ohj. John Boorman, 1981), jonka väkivaltaiset kohtaukset (ks. myös *Erotikka*) jäivät kuvina mieleen.

Peter Lorre, oik. László Löwenstein (1904–1964) on Dzaman suosikinäyttelijä. Hän näki Lorren valkokankaalla ensimmäisen kerran Fritz Langin ohjaamassa klassikkoeelokuvassa *M* –

kaupunki etsii murhaajaa (1931). Lorren esittämä hahmo on yhtä aikaa pelottava ja sääliittävä. Dzama on sanonut, että hän pitää sympaattisista pahiksista (ks. myös *Kujeilija*). Joseph Cottenin roolihahmo elokuvassa *Kolmas mies* (ohj. Carol Reed, 1949) on toiminut esikuvana Dzaman fedora-hattupäisille gangsterihahmoille.

Dzama tekee myös itse lyhytelokuvia, joissa esiintyvät usein taiteilijan perheenjäsenet ja ystävät. Hän on suunnitellut puvustuksia muiden artistien musiikkivideoihin, mm. Bob Dylanin *When The Deal Goes Down* sekä ohjannut ja puvustanut the Department of Eaglesin musiikkivideon *No One Does It Like You*. Dzama on viitannut omissa videoteoksissaan myös kanadalaisen ohjaajan David Cronenbergin kauhuelokuviin (*Rabid*, 1977; *Scanners*, 1981). Dzaman lyhytelokuva *Une danse des bouffons (or A jester's dance)* on hommage (ks. *Hommage*) Cronenbergille.

EROTIIKKA | Dzaman työskentelymetodiin kuuluu olennaisena osana vuoteen vierellä oleva muistikirja, johon hän kirjaa ajatuksiaan. Dzama onkin kuvannut, että hänen taiteensa on aamuyön tuntien taidetta. Hän ei halua sensuroida alitajunnasta nousevia kuvia. Graafinen erotiikka voi tällöin yhdistyä lastenkirjojen kuvitusten viattomaan viehättävyyteen. Hän itse pitää näitä kuvia leikkisinä eikä tee niitä ollakseen shokeeraava.

Taiteilija näki omien sanojensa mukaan ”todennäköisesti aivan liian nuorena” elokuvan *Excalibur*, jonka raa’an seksuaalinen sisältö vaikutti häneen voimakkaasti (ks. myös *Väkivalta*). Hän lainaa vintage-lehtien pornografista pin-up-kuvastoa omiin teoksiinsa. Niissä on erotiikkaa ja alastomia vartalaita, ja akteja tapahtuu paitsi ihmisten myös eläinten kesken. Myös Dzaman ihailemien taiteilijoiden teoksissa on seksuaalista sisältöä (mm. Hieronymus Bosch, Francisco de Goya, surrealistinen taide). Piirustuksessaan *Lost in the clouds of desire or They carried her off* Dzama varioi Agnolo Bronzinon maalausta *Allegoria rakkaudesta ja ajasta* (n. 1545), jonka on tulkittu kuvaavan fyysistä rakkautta ja lihan ilojen vaaroja. Dzaman versioinnissa se kietoutuu upeasti Michelangelon ikoniseen *Aatamin luomiseen* (1508–12). Ilman seksuaalisuutta ei ole elämää.

GOYA | Dzama viittaa usein espanjalaisen taidemaalarin Francisco de Goyan teoksiin, erityisesti grafiikansarjoihin *Los caprichos* (Oikkuja, 1797–98) ja *Los desastres de la guerra* (Sodan kauhuja, 1810–15). Dzaman Goya-suosikkeja on myös karnevaalimaiheinen *El entierro de la sardina* (Sardiinin hautaaminen, n. 1812–19), sillä siinä on hänen mukaansa kaikki: tanssi, puvut ja juhliminen – ja se hetki, kun joukon iloinen hulluttelu onkin muuttumassa sulaksi hulluudeksi. Goya ja Dzama leikittelevät tekstin ja kuvan välisellä suhteella. Dzaman teosten nimistä ja teksteistä voi löytää välillä suorina lainauksia Goyalta. Taiteilijoita yhdistää myös unenomaisten kohtausten sekä väkivaltaisten yksityiskohtien kuvaus.

Päässään ylösalaisin käännettyä tuolia kantava hahmo on viittaus *Los caprichos* -sarjan grafiikanvedokseen *Ya tienen asiento* (Heillä on jo istuin). Goyan satiirinen kuva kommentoi järjettömiä muotivillityksiä, ja siinä päähänsä tuolit kiinnittäneet ja ilman housuja kuvatut naiset ovat joutuneet muiden pilkan kohteeksi. Toisaalta, ylösalaisin käännetty tuoli voi tuoda mieleen myös Dzaman teoksissa toistuvan härän pään: on kuin ihmiset näyttelisivät härkiä tuolit sarviinaan (ks. myös *Härkä*).

HEVONEN, joka ilmentää symboliikassa voimaa ja elinvoimaa ja vertautuu näin härkään (ks. myös *Härkä*), on ollut taiteen kestoaihe luolamaalauksista lähtien. Kun Eadweard Muybridge (1830–1904) ikuisti ensimmäisen kerran laukkaavan hevosen liikeradan valokuvaan, se vaikutti suuresti aikalaistaiteilijoihin, kuten Edgar Degas (1834–1917). Degas’n tavoin Dzama tapasi käydä laukkakilpailuissa ystävänsä ja kollegansa Raymond Pettibonin kanssa ja vuonna 2018 hän teki kokonaisen näyttelyn aiheen ympärille. Myös shakkipelin ratsu on hänen teoksissaan toistuva kuva-aihe.

HIRVIÖT | Seikkailija Marco Polo kertoi nähneensä matkoillaan erilaisia hirviöitä ja ihmisenkaltaisia heimoja, kuten pääjalkaisia. Taiteilija Hieronymus Bosch in maalauksissa hirviöt kansoittavat helvetin näkyjä. Aikalaisille nämä mielikuvitukselliset olennot eivät olleet satua, vaan totisinta totta. Dzaman tuotannossa on myös erilaisia petoja ja hirviöitä sekä eläin-ihmishybridejä, joista ihmissusi on hänen suosikkejaan. Leijonamainen hahmo, jolla on ihmismäiset kasvot, on saanut innoituksensa *Ihmema* Ozin säikyltä leijonalta Zekeltä ja piirteitä on lainannut myös *Star Warsin* Chewbacca. Kiinnostus outoa ja groteskia kohtaan syntyi jo lapsena. Kun Dzama näki kristillisten viittausten kirjassa kuvan murisevasta paholaisesta, se veti häntä puoleensa.

HOMMAGE (ransk.) kunnianosoitus.

HÄRKÄ | Viittaan pukeutunut hahmo, jolla on häränpää, on Dzaman hommage Francis Picabian maalaukselle *L'Adoration du veau* (Vasikan kumarrus, 1941–42), joka kuvaa diktaattorin palvontaa. Mainittu teos perustui puolestaan Erwin Blumenfeldin surrealistiseen valokuvaan (1937) viittaan kääritystä kuolleen vasikan päästä.

JÄNIS | Dzaman lapsuudenkodin naapurissa asui kaneja kasvattanut mies, jonka omakätisen kuoleman jälkeen kanit levisivät villisti lähiympäristössä. Dzaman oma lemmikkikani menehtyi lapsuudenkodin tulipalossa. Hänen teostensa jäniksestä tuli näiden traagisten tapahtumien vertauskuva.

Symboliikassa jänis on liitetty kuuhun, sillä kuun pinnalla olevien tummien kuvioden on nähty muistuttavan jänistä (ks. myös *Kuu*). Heinrich Hoffmanin satukirjassa *Jörö-Jukka* (*Der Struwwelpeter*, 1845) on kertomus metsästäjästä, jolta jänis varastaa silmälasit ja kiväärin ja ryhtyy jahaamaan metsästäjää.

KAKSIKASVOINEN | Winnipegin taidekoulun opintoihin kuuluivat säännölliset vierailut Winnipeg Art Galleryyn, missä on maailman suurin inuiittitaiteen kokoelma, ja minkä parissa tehtiin piirustusharjoituksia. Dzama innostui inuiittien mytologiasta, eläinasuisista shamaanihahmoista ja etenkin taiteilija Nancy Pukingrnak Aupaluktuqin piirustuksista ja veistoksista, joissa esiintyy kaksikasvoinen hirviö.

Kahdet kasvot – hymyilevät ja irvistävät – ovat tuttuja teatterista, missä ne ovat antiikista saakka edustaneet komediaa ja tragediaa. Ne on nähty myös jokereiden, narrien ja pellejen kasvoilla (ks. myös *Kujeilija*). Roomalaisella jumalalla Januksella oli niin ikään kahdet kasvot. Niistä toinen katsoi menneisyyteen ja toinen tulevaisuuteen. Dzaman shakkikuninkaalla on kertaantuneet Januksen kasvot.

KANKAAT | Dzaman uran alkuvaiheessa teosten taustat olivat tyhjiä, sittemmin runsaita, koristeellisia ja täynnä yksityiskohtia. Matkoilta saadut vaikutteet näkyvät yksityiskohdissa. Erilaiset kankaat ja kuosit ovat olleet tärkeässä roolissa myös Dzaman puvustussuunnitelmissa. Viimeaikaisissa piirustuksissa koristeelliset esiriput ovat nousseet aiheena miltei pääosaan.

KISSA | Dzaman lemmikkikissa on hänen seuranaan, kun hän työskentelee ateljeessaan. Hänen teostensa kissat muistuttavat usein John Tennielin alkuperäiskuvituksen Irvikissaa Lewis Carrollin kirjassa *Liisa Ihmemaassa* (*Alice's Adventures in Wonderland*, 1865). Piirustuksissa seikkaillevat myös *Hanhiemon tarinoiden* (*Mother Goose, The Original Volland Ed.*) viulua soittava kissa, Saapasjalkakissa, Felix ja Disneyn *Pinokkion* Gideon. Kissa, sanaleikin kautta viittaus naisen intiimialueeseen, on Dzaman kuvastossa myös yksi naisten vallankumouksellisen voiman merkitsijä. *Pussy gonna rule this world* – mirri on hallitseva maailmaa, julistaa yksi Dzaman suurista piirustuksista (2019).

KOLLAASI (ransk. *coller* – liimata) on tekniikka, jossa erilaisia materiaaleja kiinnitetään samalle pohjalle. Kollaasi voi olla myös kolmiulotteinen, esineistä koottu assemblaasi. Dzama on käyttänyt teoksissaan paljon kollaasitekniikkaa.

KOLLEKTIIVI | Dzama oli perustajajäsen taiteilijakollektiivissa *The Royal Art Lodge* opiskellessaan taidekoulussa Winnipegissä 1990-luvun puolessa välissä. Ryhmässä oli mukana kaksi Dzaman perheenjäsentä. Ryhmällä ei ollut muuta agenda kuin yhdessä piirtäminen. Myöhemmin Dzama perusti vain perheenjäsenistään koostuvan ryhmän *The Royal Family*. Dzaman muita yhteistyökumppaneita ovat olleet mm. Jockum Nordström ja Raymond Pettibon. Viimeksimainitun 1980-luvun levynkansitaide osoitti nuorelle Dzamalle, että piirtäminen on täysin mahdollinen nykytaiteen tekniikka. Viime aikoina Pettibonin piirustusjäljen huolettomuus on innoittanut Dzamaa maalauksellisempaan suuntaan.

KUJEILIJA (engl. *trickster*) on yksi Dzaman suosikkihahmoista, sillä kujeilu on keino paeta loogista maailmaa ja sen sääntöjä. Taiteilijalla on kujeilijan asenne. Mytologioissa kujeilija on yleensä eläinhahmoinen, Pohjois-Amerikassa usein kojootti (ks. *Beuys*). Se ei piittaa sovinnaisuudesta vaan rikkoo sääntöjä ja keppostelee. Usein hahmo on kaksijakoinen, esimerkiksi epäluotettava mutta rakastettava. Kujeilija joutuu usein pulaan huonon käytöksensä vuoksi mutta toisaalta selviytyy neuvokkuudellaan. Narrit kuuluvat kujeilijoihin. Hovinarrin rooliin kuului, että hän saattoi tuoda ilmi epämiellyttäviä asioita esimerkiksi hallitsijasta huumorin varjolla.

KUU Dzaman teoksissa muistuttaa kuuta Georges Méliès'n mykkäelokuvassa *Matka kuuhun*, 1902, joka puolestaan perustui Jules Vernen romaaneihin *Maasta Kuuhun* (*De la Terre à la Lune*, 1865) ja *Kuun ympäri* (*Autour de la Lune*, 1870).

Dzamalla on ollut kolme kuulle omistettua näyttelyä: verkkonäyttely *Pink Moon, Blue Moon of Morocco* David Zwirnerin Pariisin galleriassa (molemmat 2020) ja *The Moon is Following Me* Tim Van Laere Galleryssa Antwerpenissä (2021). Näyttelyiden innoittajana olivat Dzaman matkat Meksikoon ja Marokkoon, missä kuu tuntuu olevan lähempänä maata. Taustalla on myös ajatus (kuu)hulluudesta (engl. *lunatic*) sekä ajassamme vellovista salaliittoteorioista ja vainoharhaisuudesta (kuu seuraa varmasti juuri minua). Jo aiemmin Federico Garcia Lorcan näytelmä *Trip to the moon* inspiroi Dzaman kokonaiseen teossarjaan. Lorcaan, joka on Dzaman suosikkirunoilija, hän tutustui alun perin Leonard Cohenin tulkitsemana.

Siinä missä aurinko on edustanut miestä, kuu on liitetty naiseen (esim. roomalaisten jumalatar Luna ja kreikkalaisten Artemis). Kansanuskomuksissa kuu liitettiin pimeyden voimiin, ja noitien uskottiin saavan siltä voimansa. Kuu on synnyttänyt lukuisia myyttejä, inspiroinut runoilijoita, taiteilijoita ja tieteiskirjailijoita. Lähes kaikissa kulttuureissa on aikaa mitattu kuukalenterien avulla.

KÄSITYÖ | Dzama on hyvin tuottelias taiteilija, joka ”piirtää koko ajan”. Dzama liikkuu suvereenisti tekniikasta toiseen, videoista veistoksiin, paperilta kankaalle, paperimassasta metalliin. Hänen estetiikkansa on myös hyvin skaalautuvaa pienistä piirustuksista aina suuriin seinämaalauksiin ja dioraamoihin. Huomionarvoista on, että hän on taiteessaan käsityöläinen eikä käytä esim. tietotekniikkaa apunaan.

LEPAKKO | Marcel Dzama pelästyi lapsena koulun pihalla lennelleitä lepakoita. Lepakot ilmesivätkin hänen teoksiinsa New Yorkiin muuton jälkeen 2000-luvun alussa. Batman-sarjakuvat ja Jean Painlevén elokuva *Le vampire* (1945) innostivat Dzamaa piirtämään näitä yön eläimiä. Lukuisia lepakoita esiintyy Dzaman suosikkitaiteilijan Goyan teoksissa, esimerkiksi *El sueño de la razón produce monstruos* (Järjen uni synnyttää hirviöitä, 1799). Lepakot ovat yöeläimiä ja myös taiteilija työskentelee itsekkin mielellään yöaikaan. Lepakko on Dzamalle ”päivystävä” hahmo, jonka voi lisätä tarpeen mukaan minne vain!

L.H.O.O.Q. | Kirjainyhdistelmä viittaa Duchampin samannimiseen teokseen (1919). Duchamp maalasi viikset Mona Lisaa esittävään postikorttiin. Kirjainyhdistelmä oli Duchampille tyypillinen sanaleikki. Kirjaimet kuulostavat ranskalaisittain lausuttuna ”vihjailevalta” – *elle a chaud au cul* eli takapuolta kuumottaa. Dzama on tehnyt kollaasiteokset *L.H.O.O.Q. Was what was in it's mind* (2016) ja *The Beast Left His Number for Mona* (2012), joka on hänen Mona Lisa-Duchamp -versionsa. Kirjainyhdistelmän voi tarkkasilmäinen löytää myös muista hänen piirustuksistaan.

LINTU | Pohjois-Amerikassa yleistä punakardinaalia muistuttava punainen lintu on tuttu aihe varsinkin Dzaman varhaistuotannosta. Se on metsästäjien kohteena teoksessa *On the banks of the Red River* (2008), jossa taiteilija ”hävittää vanhaa kuvastoaan”. Lintu tekee paluun näyttelyn nimateoksessa *Tonight we dance* (2021). Punakardinaali on tärkeä aihe myös toiselle yhdysvaltalaisitaiteilijalle Kiki Smithille. Häkkilintu vertautuu koronasulkuun Dzaman leikekirjassa *Scrapbook 2020*.

MATKAT | Matkoilla on ollut suora vaikutus Dzaman teoksiin. Hän on työskennellyt Guadalajarrassa Meksikossa José Noé Suron keramiikkapaja Ceramica Surossa vuodesta 2006 lähtien. Meksikossa ovat valmistuneet monet taiteilijan veistoksista ja dioraamoista sekä videoteoksista. Marokkoon Dzama matkusti vuonna 2018 ja teki siellä lukuisia luonnoksia ja piirustuksia. Marokon vaikutus on näkynyt taiteilijan viimeaikaisten teosten väreissä ja kuvioissa.

MUISTIKIRJA | Dzamalla on muistikirja sängyn vieressä, johon hän kirjaa unen aikana syntyneitä ideoita. Luonnokset syntyvät unen ja valveillaolon välisessä tilassa. Monet Dzaman teoksista muistuttavatkin unikuvia, joissa näkyy ”unen logiikka”. Työskentelyprosessissa on yhteyksiä monien surrealistien käyttämään unien dokumentaation menetelmään. Dzama pitää muistikirjaa mukana myös matkoillaan ja tekee siihen jatkuvasti luonnoksia.

MYTOLOGIA | Dzama on luonut oman mytologiansa, joka muuttuu jatkuvasti niin, että asiat merkitsevät eri asioita myöhemmissä teossarjoissa. Dzaman mytologiaan ovat vaikuttaneet voimakkaasti lapsena luetut sarjakuvat, seikkailukertomukset ja tieteiskirjallisuus, Grimmin veljesten sadut, *Jörö-Jukka*, *Ihmema Oz* -elokuvaversiot sekä Walt Disneyn elokuvat (erityisesti *Pinnokio*), inuiittien taide, westernit ja antiikin Kreikan mytologiat. William Shakespearen klassikko *Kesäyön unelma* (*A Midsummer Night's Dream*, 1595–96) ilmestyi Marcel Dzaman kuvittamana ja David Zwirnerin kustantamana 2021.

NAAMIO | Kasvot ovat kiinnostaneet Dzamaa ihmisfiguurissa eniten, ja usein hänen aiheenaan onkin ollut vain pelkkä pää. Myös naamiot ovat kuuluneet hänen kuvastoonsa aina, sillä hän ei halua paljastaa hahmoistaan (eikä itsestään) liikaa. Naamio antaa kantajalleen anonymiteetin. Sen taakse voi piiloutua ja se mahdollistaa leikin erilaisilla rooleilla ja identiteeteillä. Dzaman teoksissa on erityyppisiä naamioita kasvot peittäivistä hupuista kepeisiin silmikoihin. Dzama on löytänyt naamioidensa esikuvia inuiittien taiteesta, karnevaalien maailmasta, sarjakuvien naamiosankareilta, terroristeilta ja huivilla kasvonsa peittäneiltä maantierosvoilta.

NOSTALGIA on yksi Dzaman taiteen moottori ja myös keskeisiä teemoja. Hänen kiinnostuksensa historiaan ja menneisyyden tapahtumiin, *nostalgiaan*, juontaa juurensa lapsuuden ja nuoruuden kotikaupunkiin Winnipegiin. Sen ilme on pysynyt paikoitellen muuttumattomana, erityisesti esikaupunkialue, jossa Dzaman studio sijaitsi. Hän asui Winnipegissä 30-vuotiaaksi asti. New Yorkiin muuton jälkeen muistot Winnipegistä voimistuvat ja ilmestyvät kuvina ja tunnelmina teoksiin (ks. myös *Aave*).

NÄYTTÄMÖ | Dzaman teokset ovat usein näyttämöllisiä ja tapahtumat sekä henkilöt on kuvattu näyttämölle. Lapsena taiteilija oli kiinnostunut nukketeatterista ja sarjakuvista, joissa yhdistyy teatterinomaisuus.

PALLOKUVIO (engl. *polka dot*) | Dzaman tunnusmerkiksi muodostuneiden pallokuvioitujen asujen esikuvana on Francis Picabian suunnittelema puvusto Ballets Suédois'n *Relâche*-balettiin (1924).

PAPERI | Dzaman perheen kotitalo tuhoutui tulipalossa 1996 – samana vuonna, kun Dzama sai opintonsa päätökseen taidekoulussa. Nuoren taiteilijan koko siihenastinen tuotanto tuhoutui, joka oli Dzamalle eräänlainen Feeniks-kokemus. Taiteilija asui tämän jälkeen hotellissa ja käytti hotellin paperia piirustuksiinsa, jolloin logosta ja kuviosta tuli osa teosta. Sittemmin hän on käyttänyt akvarellipaperin lisäksi esim. nuottipaperia ja automaattipianon reikäpaperia. Teos *Winnipeg was won, Winnipeg was one* (2009) on tästä varhainen esimerkki.

PEUKALO | Peukalon nostaminen on yhtä kuin OK, ja somessakin peukutus merkitsee tykkäystä. Toisaalta peukalon alla oleminen merkitsee alisteista asemaa suhteessa auktoriteettiin. Keisari Neron peukalon suunta näytti, saiko gladiaattoriareenalla taistellut jäädä henkiin. Peukalosääntö viittaa hyvään näppituntumaan. Taiteilijallekaan ei ole eduksi, jos peukalo on keskellä kämmentä. Dzaman teoksissa peukalo on paitsi kuva-aihe, myös onomatopoeettinen sana (engl. *thumb*), joka sarjakuvamaisesti ilmentää raskasta tömistelyä.

PINOKKIO on Carlo Collodin satukirjassa (*Le avventure di Pinocchio*, 1883) esiintyvä pitkänenäinen hahmo, joka tuli myöhemmin tutuksi Disneyn kuvastosta. Valheellisuutta edustava hahmo ilmestyi Dzaman teoksiin presidentti Bushin hallinnon kritiikkinä 2000-luvun alussa. Myös Pinokkio-sadun muut hahmot, Kettu, Kissa ja Puhuva heinäsiirkka, esiintyvät hänen piirustuksissaan säännöllisesti.

PORTAAT | Dzaman teoksissa nähdään usein leveitä portaita, jotka muistuttavat Hollywood-musikaalien näyttämörakenteiden massiivisia porrarakennelmia tai amfiteatteria. Dzamalla on ehkä ollut mielessään myös Marcel Duchampin maalaus *Nu descendant un escalier*, 1912 (Alaston laskeutuu portaita), joka järkytti aikansa taideyleisöä.

PREUSSILAINEN ARKKIENKELI | John Heartfieldin (1891–1968) ja Rudolf Schlichterin (1890–1955) antifasistinen, antropomorfistinen teos, joka oli esillä Berliinissä ensimmäisessä dada-näyttelyssä 1920. Veistoshahmo kritisoi ajan poliittista systeemiä, joka oli taiteilijoiden mielestä syyllinen ensimmäiseen maailmansotaan. Dzama on lainannut arkkienkeliä piirustuksiinsa, ja hänen töissään on muitakin eläimiä ja ihmisiä tai koneenosia ja ihmisiä yhdistäviä hahmoja.

PÄÄKALLO on kuoleman ja katoavaisuuden äärimmäinen symboli. Se edustaa ajan päättymistä ja olemassaolon hetkellisyyttä. Taiteessa se on nk. *vanitas*-asetelmien keskeinen elementti. Pääkalloaiheesta on toisaalta tullut valtavirtaa. Se on osa muodin kuvastoa ja usein viittaus särmikkääseen rock-asenteeseen. Dzaman piirustuksissa pääkallo kertoo menneistä sukupolvista, mutta toisaalta myös kehottaa hirtehisesti tarttumaan hetkeen: *I ain't dead yet*.

PÖLY | Englanninkielinen sana *dust* esiintyy Dzaman piirustuksissa ja teosnimissä, esimerkiksi *Dust all over and born again* (2011). Pöly on ajankulumisen, unoituksen ja unohtamisen symboli.

ROTAATTORI | Duchamp teki *Roto-reliefejä*, joissa musta ja valkoinen kiekko pyörivät toistensa lomassa aiheuttaen huimaavan efektin. Dzaman teoksissa tämä hypnotisoijienkin käyttämää kojetta muistuttava rotaattori esiintyy Duchamp-referenssinä.

SARJAKUVAT | Dzaman lapsuudessa hänen isällään oli mittava sarjakuvakokoelma, jonka nimikkeisiin kuuluivat mm. *Prinssi Rohkea*, *Star Wars*, *X-Men* ja *Batman*. Dzaman omia suosikkeja on aina ollut *Captain America*, jonka maski on yksi hänen taiteeseensa lainaama elementti.

Dzama suunnitteli aluksi sarjakuvapiirtäjän uraa, mutta ”kaiken turhan” kuvaaminen tarinan kuljettamisen vuoksi ei motivoinut häntä. Sarjakuvaestetiikka on joka tapauksessa tärkeä lähtökohta Dzaman taiteellisessa ilmaisussa ja hän myös lainaa sen kuvastoa. Keskiaikainen ”sarjakuva” Bayeux’n seinävaate (1066–1086) on mainittu referenssinä hänen teoksistaan puhuttaessa.

SAVUKKEET | Ihmiset ja eläimet polttavat Dzaman teoksissa usein tupakkaa. Henkosten vetäminen vertautuu toisinaan viimeiseen henkäykseen, kun piirustuksissa savuavat niin sätkä kuin asepiippukin. Meksikolaisen Zapatisti-sissiliikkeen puhemies Subcomandante Marcos, joka poseeraa uutiskuvissa maskinsa takaa leppoisasti piippua tuprutellen, on Dzaman huppupäisen terroristihahmon esikuva. Tupakointi on intohimoja herättävä aihe, joka on muuttunut coolista paheesta paheksutuksi.

SHAKKI | Marcel Duchamp: ”Kaikki taiteilijat eivät ole shakinpelaajia mutta kaikki shakinpelaajat ovat taiteilijoita.” Dzama on pelannut shakkia lapsesta asti ja on toistuvasti kuvannut shakkiaihetta piirustuksissaan ja videoissaan. Dzaman ihailema käsitetaiteilija Duchamp oli tunnettu intohimostaan shakkipeliä kohtaan ja hän pelasi sitä myös menestyksekkäästi ammattilaisena. Shakki on taistelulaji ja tyylytellyn väkivallan näyttämö. Dzamaa kiehtoo shakkipelin estetiikka: mustavalkoinen maailma ja shakinappuloiden säännönmukaiset, toisteiset liikeradat. Dzama on suunnitellut omat shakinappulansa, joista etenkin moukka eli sotilas, kuningatar ja kuningas esiintyvät hänen teoksissaan usein.

SHELLEY DICK on Dzaman vaimo ja tärkeä kollega (ks. myös *Elokuva*). Hän myös esiintyy useissa Dzaman teoksissa.

SILMÄT | Dzaman teoksissa on usein silmiä ja useita silmäpareja. Hänen varhainen vaikuttajansa William Blake on kuvannut silmien koristamat pilviverhot teokseensa *Beatrice Addressing Dante from the Car* (1824–27). Kahdentuneet silmät ovat viittaus myös Francis Picabian 1920- ja 30-luvuilla tekemiin maalauksiin, joissa on monisilmäisiä ja päällekkäisiä hahmoja.

Taidehistoriassa dadaistit ja surrealistit ovat usein käyttäneet kahdentamista tehokeinona ja kuvanneet silmiä, jotka symboloivat kahden eri todellisuuden yhtäaikaista läsnäoloa. Kristillisessä kuvastossa silmä on Jumalan kaikinäkevä silmä. Kreikkalaisessa mytologiassa kerrotaan puolestaan kykloopeista, joilla oli ainoastaan yksi silmä keskellä otsaa (ks. myös *Hirviöt*). Homeros kuvaa kuinka Odysseus pääsi pakenemaan kykloopin luota sokaisemalla tämän silmän. Hindulaisuudessa silmät liittyvät Shivaan, joka on yksi jumalista. Shivan kaikinäkevä silmä on kolmas silmä keskellä otsaa.

SURREALISMI | Kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja elokuvassa vaikuttanut surrealistinen liike sai alkunsa vuonna 1924 kun sen johtohahmo, ranskalainen runoilija *André Breton* (1896–1966) julkaisi ensimmäisen surrealistisen manifestin. Surrealistien keskeisenä pyrkimyksenä oli nostaa ihmisen tiedostamaton ja alitajuinen esiin taiteessa. Surrealistit etsivät tietä sattumien ja unien hallitsemaan ”ylitodelliseen”. Manifesti halusi irrottaa runoilijat ja taiteilijat kaikista järjen, moraalin ja esteettisten sääntöjen rajoitteista.

TANSSI | New Yorkiin muuton jälkeen 2004 tanssista tuli yksi Dzaman keskeisimpiä teemoja. Hän teki ensimmäisen tanssiaiheisen piirustuksensa *Eight strong winds* 2005 ja alkoi keräillä vanhoja tanssilehtiä. Dzama löysi artikkelin taidekoulu Bauhausissa vaikuttaneesta Oskar Schlemmeristä, josta hän kiinnostui välittömästi. Toinen häntä inspiroinut henkilö on tanssijänäyttelijä Loie Fuller (1862–1928), joka kehitti nk. *serpentiinitanssin*. Dzama työskenteli ensimmäistä kertaa tanssijoiden kanssa videoteoksensa *The Infidels* yhteydessä 2009, ja tanssi on liittynyt olennaisena osana kaikkiin hänen lyhytelokuviinsa sittemmin.

TEKSTI | Taiteilija kärsi lapsena dysleksiasta ja hänellä oli epävarmuutta lukemisen ja kirjoittamisen suhteen, jolloin piirtämisen rooli korostui oppimisessa ja itseilmaisussa. Dzama liittyy teoksiinsa usein kuvatekstejä, sanoja ja kirjoitusta eri kielillä. Hän ei itse puhu näitä kieliä vaan käyttää käännösohjelmaa. Lähtökohta voi olla jokin irrallinen, runollinen ajatus, josta ohjelma tekee silkkaa dadaa. Tekstitypografia on joskus lainattu Goyalta, joskus 1910-luvulta ja toisinaan se on natsienkin käyttämää Fette Frakturia.

Tekstillä on Dzaman taiteessa keskeinen rooli ja hän lainaa teoksilleen nimiä kirjallisuudesta ja muilta taiteilijoilta. Myös sanaleikit ovat hänelle tärkeitä. Hän on aina pitänyt tekstiä ja kuvaa yhdistävistä sarjakuvista, zineistä, muotikuvista, mainoslehdistä ja julisteista.

TYYRIS TYLLERÖ (engl. Humpty Dumpty) on englantilaisten lastenlorujen huono-onninen hahmo. Lewis Carrollin romaanissa *Liisa Ihmemaassa* se sai kananmunan muodon ja sellaisena on sittemmin esiintynyt mm. *Hanhiemon tarinoissa*. Tämä munamies koki karun kohtalon kuten Kirsi Kunnaksen käännös kuuluu: ”Tyyris Tyllerö muurille kipusi. Tyyris Tyllerö muurilta lipesi. Eikä Tyyristä Tylleröä milloinkaan voi kukaan parantaa.” (*Hanhiemon iloinen lipas*). Dzaman teoksissa se vertautuu Presidentti Trumpiin, jonka ”muurilta lipeämistä” Dzama ennakoii teoksessaan *Deplorables and Their Simpleton Leader will have a Great Fall* (2017). Samalla hän viittaa Hillary Clintonin kampanjapuheeseen 2016, jossa tämä kutsui Trumpin kannattajia reppanoiksi aiheuttaen vastustajissaan pahaa verta.

VAUVA | Oman lapsen syntymä (2012) oli merkittävä tapahtuma Marcel Dzaman henkilökohtaisessa elämässä. Tämän jälkeen hänen teoksissaan on toisinaan esiintynyt lastaan imettävä äiti ja suuripäinen, viittaaan pukeutunut hahmo, jonka aivojen tilalla on sikiö.

VINTAGE | Useat Dzaman teokset näyttävät ilmiasultaan ensi katsomalla vanhahtavilta lastenkirjojen kuvitustöiltä. Paletti on niukka: paljon mustaa, ruskeaa, harmaata, punaista ja sinistä väriä. Viime aikoina kirkkaammat värit ovat tulleet mukaan. Kollaaseissaan taiteilija käyttää esim. vanhoista tanssilehdistä leikattuja kuvia. Taiteilija on aina ollut kiinnostunut menneisyydestä ja sen ilmiöiden uudelleentulkinnasta (ks. myös *Nostalgia*).

VÄKIVALTA | Dzaman teoksissa toistuvat väkivaltaiset yksityiskohdat sekä viittaukset sotaan ja terroristeihin. Taiteilija näki esimurrosikäisenä elokuvan *Excalibur* (1981), jonka väkivaltainen sisältö vaikutti häneen voimakkaasti (ks. myös *Erotiikka*). Aseita kantavat naistanssijat pohjautuvat kiinalaiseen 1960-luvun vallankumousbalettiin *Punainen naiskomppania* sekä valokuviiin palestiinalaisista naisterroristeista, erityisesti Leila Khaledista. Teoksissa on viittauksia feminiiniseen vallankumoukseen, jota taiteilija ennustaa tulevaksi. Väkivaltakuvaston käyttäminen on Dzamalle tapa manata ahdistavia asioita ulos itsestään ja tehdä niistä vähemmän pelottavia.

Kirjallisuuslähteitä

Marcel Dzama – The Moon is Following Me

Haastattelu: Tim Van Laere
Tim Van Laere Books, 2021

Marcel Dzama: Crossing the Line

Haastattelu: Laila Pedro
David Zwirner Books, 2018

Marcel Dzama: Drawing on a Revolution

Johdanto: Lucia Casani
Tekstit: Estrella De Diego ja Raymond Pettibon
La Casa Encendida, 2017

Marcel Dzama: The Book of Ballet

Haastattelu: Lucas Zwirner
David Zwirner Books and New York City Ballet, New York, 2016

Marcel Dzama: Puppets, Pawns, and Prophets

Teksti: Deborah Solomon
David Zwirner London, 2013

Marcel Dzama: Sower of Discord

Tekstit: Bradley Bailey, Dave Eggers ja
Raymond Pettibon.
Haastattelu: Spike Jonze
Abrams, New York, 2013

Marcel Dzama – the Never Known into the Forgotten

Tekstit: Katrin Meder ja Hilke Wagner
DruckVerlag Kettler, 2012

**Marcel Dzama: The Course of
Human History Personified**

Tekstit: Jason Rosenfeld ja Jason Tougaw
David Zwirner Books, 2005

Suuri symbolikirja

Hans Biedermann, toim. Pentti Lempiäinen
WSOY, 1993

Dzanasto on julkaistu Sara Hildénin taidemuseon *Marcel Dzama: Tonight We Dance* -näyttelyn 25.9.2021–23.1.2022 yhteydessä.

Koonnut

Tekstit työryhmä

Taitto ja toimitus

Toimitussihteeri

Elina Laurikainen

Elina Laurikainen, Aino Nurmesjärvi, Sarianne Soikkonen

Sarianne Soikkonen

Paula Lehtola